

พรรณนาต่าง ๆ เกี่ยวกับปัจเจกบุคคล

ปัจเจกบุคคลตามที่อธิบายมาแล้วนั้น ในวงการศึกษาศาสตร์ได้มีการแสดงความคิดเห็นออกไปเป็น 2 แนว คือ แนวข้ามภพข้ามชาติ แนวปัจจุบันชาติ แนวปัจจุบันชาติยังแยกออกไปอีกเป็น แนวชนิดชาติ ในบทนี้จะแสดงให้เห็นความเป็นไปของกระบวนการปัจเจกบุคคลใน 3 รูปแบบ โดยอาศัย การอธิบายสั้น ๆ เพื่อให้มองเห็นการสืบต่อเป็นไปอย่างรวดเร็ว

1. ปัจเจกบุคคลแบบชนิดชาติ

แบบชนิดชาติ หมายถึง กระแสปัจเจกบุคคลที่เป็นไปในช่วงขณะจิตหนึ่ง หรือ ช่วงหนึ่งของพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ก. คิดจะไปพักผ่อนหาความสุขในวันสุดสัปดาห์ที่บางแสน จัดข้าวของที่จำเป็นใส่รถแล้วขับรถออกจากบ้าน ขับไปไม่นานรถของเขาถูกรถเมล์เฉี่ยวเป็นรอย ก. ไม่พอใจคิดจะเรียกร้องค่าเสียหาย จึงหยุดรถลงมาเจรจากับคนขับรถเมล์โดยมีตำรวจจราจรผู้เห็นเหตุการณ์ไกล่เกลี่ยเข้าร่วมเจรจากับ ก. เป็นฝ่ายผิดเพราะขับรถฝ่าไฟแดง จึงถูกรถเมล์ซึ่งวิ่งตามสัญญาณไฟเขียวเฉี่ยวเอา ก. ไม่ได้ตามที่คิด ชักลับเป็นผู้แพ้แก่คุณกรณี

ช่วงของพฤติกรรมของ ก. ดังกล่าว อธิบายด้วยกฎปัจเจกบุคคลได้ดังนี้

อริยชา	การพักผ่อนที่บางแสนเป็นความสุขในวันสุดสัปดาห์
สังขาร	เตรียมการออกเดินทางและขับรถไป
วิญญาณ	รู้ตัวเมื่อขับรถและเมื่อรถถูกเฉี่ยว
นามรูป	ตัดสินใจจอดรถ (เจตสิก - นาม) ทำชาวอดทนแค้นแค้นแล้ว ตะเบรค ทำชายเหยียบคลัสมือชายปลดเกียร์ (รูป)

สหายณะ	ตา หู ภาย ใจ ทำงานไปพร้อมกับนามรูป
ผัสสะ	ตาเห็นรอยสีดลอกเป็นทางยาว หูได้ยินเสียงเมื่อถูกเฉี่ยว
เวทนา	ความรู้สึกไม่พอใจหรือเสียใจที่ถูกลูกเฉี่ยว
ตัณหา	ต้องการ เรียกรองค่าเสียหาย
อุปาทาน	ยึดมั่นในความคิดที่ว่าตนจะได้ค่าเสียหาย
ภพ	ค่าเป็นการ เจรจากับคนขับรถเมล์พร้อมกับ เรียกรองค่าเสียหาย
ชาติ	ตำรวจตัดสินว่า ก. เป็นฝ่ายผิด ก. ไม่ได้ค่าเสียหายตาม ต้องการ เลยเกิดเป็นผู้แพ้

ทุกข์, โทมนัส ความเป็นผู้แพ้ ทำให้ ก. เกิดทุกข์โทมนัส ทั้งนี้เพราะหลงคิด
คิดว่าตนเป็นฝ่ายเสียหายตนควรจะได้ จึงทำให้ ก. คิดหรือทำการอย่างหนึ่งอย่างใดลงไป
ซึ่งจะเป็นพฤติกรรมในอีกช่วงหนึ่ง และหวนกลับไปยังอวิชชาสังขารอีก

2. ปัจจัยสมุปปาทแบบปัจจุบันชาติ

อวิชชา การที่ ข. มีความเชื่อว่า อาชีพครูเป็นอาชีพที่สร้างเสริมปัญญา
แก่มนุษย์ นอกจากนี้อาชีพครูยังมีรายได้ดีเพราะนอกจากจะเป็นครูสอนประจำมีเงินเดือน
ประจำแล้ว ยังสามารถหาสอนพิเศษ เป็นการเพิ่มรายได้แก่ตนเองอีกด้วย

สังขาร ข. ศึกษาเล่าเรียนจนจบ ม.ศ. 3 แล้วสอบเข้าเรียนต่อใน
วิทยาลัยครูได้ ขณะศึกษาในวิทยาลัยครู ไปเรียนสมัครสอนทำงานในหน้าที่ของนักศึกษา
สำเร็จจุฬาลงไปด้วยดี

วิญญาณ การรู้อารมณ์ทางอายตนะ 6 เกิดขึ้นในกระบวนการเรียนการสอน

นามรูป (พฤติกรรมทาง กาย ทางใจ) เกิดขึ้นสอดคล้องกับการรู้ของ
วิญญาณและสังขาร ข. จะเกิดพัฒนาการขึ้นใน 4 ทาง คือ ทางกาย ทางอารมณ์ ทางสังคม
ทางสติปัญญา

สหายณะ   อายณะ 6 ได้รับการพัฒนาให้มีสมรรถภาพสูงขึ้น พร้อมกับ
กระบวนการก่อน ๆ เป็นที่น่า รำกายกระฉับกระเฉงว่องไวจากการ เรียนพลศึกษา
สายตาจะไวขึ้นจากการฝึกกีฬาแมคมินตันหรือปิงปอง หูจะรับเสียงแยกเสียงได้ดีจากการ
เรียนดนตรี ใจจะคิดได้รวดเร็วและมีเหตุผลจากการ เรียนคณิตศาสตร์

ผัสสะ   ในช่วงการเรียน การปะทะระหว่างตัวผู้เรียนกับกระบวนการ
เรียนการสอนจะเกิดขึ้นผ่านทางอายณะ 6

เวทนา   ความรู้สึกพอใจไม่พอใจต่อกระบวนการเรียนการสอน จะเกิด
ขึ้นเป็นครั้งคราวไป ถ้าความพอใจมีน้อยเข้า ก็จะกลายเป็นแรงจูงใจภายใน (intrinsic
motivation) ทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อวิชาที่เรียนและต่ออาชีพครู

คันหา   เมื่อมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพครู ความต้องการที่จะเป็นครูซึ่งมี
อยู่แล้วเป็นทุนเดิมก็ก่อตัวสูงขึ้น เพิ่มความอยากเป็นครูมากยิ่งขึ้น

อุปาทาน   ยึดมั่นมุ่งหมายอยู่ว่าเมื่อไร จะจบ ทำอย่างไรจะได้คะแนนสูง
เมื่อไรตนจะได้ออกไปเป็นครู

กรรมภพ   ตั้งใจเรียน ขยันหมั่นเพียร หนักเอาเบาสู้จนจบ ได้รับปริญญาตรี
เกียรตินิยมทางการศึกษา

ชาติ   สอบบรรจุเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนแห่งหนึ่งได้ ข. เกิด
ในชาติของความเป็นครู ทำงานเก่ง 5 ปี ได้เป็นอาจารย์ใหญ่ ข. เคลื่อนจากครูผู้สอน
ไปเป็นครูผู้บริหาร ปีต่อมาสอบเรียนต่อระดับปริญญาโทได้ แต่เจ้ากรรมไม่อนุเมติ

ทุกข์โหมหนัส   เกิดความเสียใจไม่พอใจที่ถูกกีดกัน

มรณะ   จึงตัดสินใจลาออกจากครู (มรณะ   เคลื่อนจากสภาวะของครู)

อวิชา	โดยคิดว่า เรียนจบปริญญาโทแล้ว สอมเข้าเป็นอาจารย์สอน ในมหาวิทยาลัยดีกว่า
สังขาร	} - - - - -
วิญญาณ	
นามรูป	
สภาพขณะ	
ผัสสะ	
เวทนา	ในช่วงที่เรียนอยู่ในมหาวิทยาลัย เกิดทัศนคติไม่คิดต่ออาชีพ
การสอน (ทุกขเวทนา)	
ค้นหา	คิดเลิกอาชีพการสอน (วิภาคค้นหา) ไปเป็นผู้แพรราชฎรดีกว่า (ภาคค้นหา)
อุปาทาน	ยึดมั่นอยู่ในแนวความคิดนั้น (ทิฏฐูปาทาน)
กรรมภพ	จบปริญญาโทแล้วออกตระเวนหาเสียงในเขตที่ตนเองสมัครรับ เลือกตั้ง
ชาติ	ผลจากการเลือกตั้ง ข. ได้เป็นผู้แพรราชฎร

เขาเป็นผู้แพรราชฎรอยู่ 4 ปี ก็หมดสมัย ถ้า ข. ชอบเป็นนักการเมือง ค้นหา
อุปาทาน คือความอยากชนิดที่ฝังแน่นอยู่กับการที่จะเล่นการเมือง จะผูกมัดและผลักดันให้
ข. ดำเนินชีวิตไปตามแนวการและวิถีทางของการเมือง หรือถ้า ข. เบื่อการเมือง ข.
ก็จะเกิดความคิดใหม่ และดำเนินชีวิตไปตามความคิดนั้น ซึ่งแต่ละช่วงของพฤติกรรมที่
เกิดขึ้นในชีวิตของ ข. ย่อมเป็นไปตามกระบวนการของปัจจุสมุปบาท ครั้งแล้วครั้งเล่า
จนกว่า ข. จะตาย

3. ปัจจัยสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติ

ในช่วงสุดท้ายแห่งชีวิตของ ข. (ตามความในข้อ 5.2) เมื่อ ข. เจ็บหนัก ใกล้ตาย.-

อวิชชา = ความกลัวตายเกิดขึ้น ฯลฯ

สังขาร = กรรม กรรมนิमित คือ เครื่องหมายของกรรมที่ ข. ทำมาตลอด ชีวิต จะปรากฏในจิตของ ข. เมื่อจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์จากภวังคจิตแล้วดับ

ปฏิสนธิวิญญาณ = เกิดขึ้นในสภาพการณ์อันเหมาะสม

นามรูป = ปฏิสนธิวิญญาณ ก็มชรูป เกิดเป็นกลดะ กลดะพัฒนาไปเป็น อัมพพะ เป็น เปติ เป็นณะ เป็นปัจจุสาชา ทารก 9 - 10 เดือนคลอดจาก ครรภ์มารดา

สฬายณะ = พัฒนาไปตามรูปแบบของกรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันเมื่อ

ผัสสะ = มีความพร้อมที่จะก่อให้เกิดความหมายเมื่อมีการปะทะกับอายณะ ภายนอก

เวทนา = ผลจากผัสสะทางอายณะก่อให้เกิดความรู้สึกจากนี้ไปค้นหา อุปาทาน ภพชาติ ขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส เกิดขึ้นเป็นเหตุ เป็นผลต่อเนื่องกันไปตามรูปแบบขณิกชาติ ปัจจุบันชาติ จนถึงตายหมดลมหายใจ

ช่วงที่เป็นตัวเชื่อมภพชาติ คือ ช่วงของวิญญาณ วิญญาณที่เชื่อมต่อกภพชาติเรียก ปฏิสนธิวิญญาณ ส่วนที่ทำหน้าที่สืบต่อความเป็นไปของชีวิตในปัจจุบัน เรียกปวัตติวิญญาณ

ดังนั้นปัจจัยสมุปบาททั้ง 3 รูปแบบ จึงเป็นกระบวนการอันเกี่ยวกันแต่มองกันคน ละแง่ คือ แก่ขณิกชาติ หมายถึงปัจจัยสมุปบาทที่เป็นไปในช่วงขณะจิตหนึ่งหรือช่วงพฤติกรรม

หนึ่งของมนุษย์ แห่งปัจจุบันชาติ หมายถึง ปฏิจสมุปรบาทแบบชนิกชาติหลาย ๆ แบบที่เชื่อมต่อกัน เข้าแล้ว เป็นไปต่อเนื่องกันตลอดระยะเวลาที่วิถีชีวิตของมนุษย์ดำรงอยู่ แห่งข้ามภพข้ามชาติ หมายถึง กระแสปฏิจสมุปรบาทแบบชนิกชาติแบบปัจจุบันชาติของผู้มีกิเลสตัณหาที่เชื่อมต่อกัน เข้าแล้ว เป็นไปได้อีกหลังจากตายหมดลมหายใจ โดยมีวิญญาณ กรรม ตัณหา เป็นตัวการสำคัญ

4. ปัญหาเรื่องชาติหน้าและข้อมูติ

ปัญหาเรื่องชาติก่อนชาติหน้าเป็นปัญหาเก่าแก่ ถือได้ว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมกับมนุษยชาติเลยทีเดียว ศาสดาของศาสนาต่าง ๆ นักการศาสนา นักปรัชญา ต่างก็ให้คำตอบไว้ในแนวทางที่ต่างกัน ผู้ศึกษาปัญหานี้ตลอดทั้งคนทั่วไปบางพวกก็เชื่อ บางพวกก็ไม่เชื่อ พุทธธรรมถือว่าปัญหาเรื่องชาติก่อนชาติหน้าเป็นอวยากตปัญหา คือเป็นปัญหาที่ลบก้นไปแล้วก็ไม่มีที่สิ้นสุด รังแต่จะก่อให้เกิดปัญหาซับซ้อนตามขึ้นมาอีก แต่ถึงกระนั้นพุทธธรรมก็ยอมรับปัญหานี้ไว้ในที่

ในสังขารูปัตติสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่จะทำให้บุคคลไปเกิดในตระกูลต่าง ๆ เช่น พรหมณ์ เศรษฐี กษัตริย์ ว่าได้แก่ ศรัทธา คือ สุตะจาละ ปัญญา

ในภวสูตร ทรงตรัสบอก ตัวเหตุปัจจัยที่จะทำให้มีการเกิดในภพต่อไปว่า วิญญาณเป็นเหมือนเมล็ดพืช ตัณหาเหมือนยางเหนียวในเมล็ดพืช กรรมเป็นเหมือนเนื้อมา (ดูหน้า 53)

ในมหาตณาสังขยสูตร เฉพาะกรณีของมนุษย์พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงสภาพการณ์อันเหมาะสมแก่การเกิดขึ้นของมนุษย์ (ดูหน้า 56)

ในอินทกสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงการของเด็กในครรภ์ มารดาว่าเริ่มแรกเป็น กอละ (ดูหน้า 62, 63)

อนึ่ง ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ และ จุตูปปาตญาณของพระพุทธรองค์นี้เป็นเครื่องยืนยันเรื่องชาติก่อนชาติหน้าว่ามีจริง

หลักฐานเหล่านี้เพียงพอที่จะอ้างว่า พุทธธรรมยอมรับการสืบภพสืบชาติของมนุษย์ผู้มีกิเลสตัณหา การสืบภพสืบชาติของมนุษย์ผู้มีกิเลสตัณหา พุทธธรรมเรียกว่าสังสารวัฏ ในอนมทัตถสังขต พระพุทธรองค์ทรงตรัสว่า "ตถุภิกขุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อสัตว์ผู้มีวิชชาเป็นที่ทางกัน มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ทองเที่ยวไปมาอยู่ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ"¹ ชีวิตของมนุษย์ผู้มีกิเลสตัณหาในส่วนอดีตก็มีมาแล้วอย่างยาวนาน ในส่วนอนาคตกาลก็จะเป็นไปโดยไม่รู้ที่สิ้นสุด สมมติให้ ก. มีญาณวิเศษ สามารถสืบสาวดูประวัติของตนในส่วนอดีตนับแต่เวลานี้เรื่อยไปจนถึงชาติก่อน ๆ และให้ ข. มีญาณวิเศษสามารถสืบค้นหาสภาวะ ฐานะ ที่ตนจะเป็นไปในอนาคต ทั้ง ก. และ ข. จะตายเปล่า แต่รายละเอียดในส่วนอดีตของ ก. และอนาคตของ ข. จะยังไม่จบสิ้น ก. และ ข. จะพลาดจากประโยชน์ที่บุคคลผู้เกิดมาเป็นมนุษย์พึงได้รับ อนึ่ง การถกปัญหาเรื่องชาติก่อนชาติหน้าระหว่างคนที่ไม่รู้ด้วยกันหรือระหว่างคนหนึ่งรู้ คนหนึ่งไม่รู้ ย่อมทำให้เกิดความคิดเห็นคล้อยตามกันไต่ยาก พระพุทธรองค์จึงทรงปรามการถกปัญหาเรื่องนี้โดยเฉพาะ แต่เมื่อมีผู้ไปทูลถามพระองค์ก็ทรงติงก่อน แล้วชี้ตรงไปยังหลักปฏิจจนุสุมุบาท

คุกรอุทายี ผู้ใดพึงระลึกชาติใดหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ผู้ใดพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก... ผู้นั้นควรถามปัญหาปรารภชั้นชสวนอดีตกะเราหรือเราควรถามปัญหาปรารภชั้นชสวนอดีตกะผู้นั้น... คุกรอุทายี ผู้ใดกล่าวถึงเห็นหมูสัตว์กำลังจุกติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ไคคิ ตกยาก ควยทิพยจักขุ บริสุทธี ดวงจักขุมนุษย์... ผู้นั้นควรถามปัญหาปรารภชั้นชสวนอนาคตกะเรา หรือเราควรถามปัญหาปรารภชั้นชสวนอนาคตกะผู้นั้น... คุกรอุทายี แตจจกขันชสวนอนาคตไวทอน เราจักแสดงธรรมแก่ท่านว่า เมื่อเหตุนี้มีผลนี้จึงมี เพราะเหตุนี้เกิดผลนี้จึงเกิด เมื่อเหตุนี้ไม่มี ผลนี้จึงไม่มี เพราะเหตุนี้ดับ ผลนี้จึงดับ²

¹ ส.นิ. 16/421/199

² ม.ม. 13/371/296

สำหรับปุถุชนผู้มีความสงสัยแคลงใจในเรื่องชาติหน้าว่ามีจริงหรือไม่ พระพุทธองค์ทรงตรัสเน้นให้ประกอบกรรมดีไว้ เพื่อจะได้เป็นหลักประกันความปลอดภัยของตน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต พุทธธรรมเน้นการกระทำในปัจจุบันนี้ในชาตินี้ ปัจจุบันเราทำความดีแล้วอนาคตไม่ทองทอง ชาตินี้เพียรพยายามทำแต่ความดี ชาติหน้าจะมีหรือไม่ไม่สำคัญ ในเกสปุตตสูตร¹ พระพุทธองค์ทรงตรัสบอกคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความอบอุ่นใจไว้ คือ ความไม่โลภ ความไม่คิดพยาบาท ความไม่หลง ความมีสติสัมปชัญญะมั่นคง มีจิตประกอบด้วย พรหมวิหารธรรม แลไปยังเหล่าสัตว์ ผู้ใดประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ ผู้นั้นย่อมดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่มีเวรไม่มีภัย และย่อมได้รับความอบอุ่นใจ 4 ประการในปัจจุบัน คือ

1. ถ้าโลกหน้ามีจริง ผลกรรมดี กรรมชั่วมีจริง ตายแล้ว ก็จะเข้าถึง สวรรค์โลกสวรรค์
2. ถ้าโลกหน้าไม่มี ผลกรรมดี กรรมชั่วไม่มี เขาก็จะเป็นคนไม่มีเวรไม่มีภัย แต่จะดำรงชีพอยู่อย่างมีความสุขในปัจจุบัน
3. ถ้าทำแล้วชื่อว่าทำ เขาไม่ได้คิดทำชั่วแก่ใคร ความทุกข์ย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่ได้ทำบาป
4. ถ้าทำอยู่ไม่ชื่อว่าทำบาป ผู้มีคุณธรรมเหล่านั้นก็เป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งสองส่วน

แต่ถ้ามีผู้ที่ต้องการจะรู้เรื่องชาติก่อนชาติหน้าจริง ๆ แล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงใช้หลักปฏิบัติจนอุปมาเป็นเครื่องวินิจฉัย ปัญหาเรื่องชาติก่อนชาติหน้าจะหมดสิ้นไปเมื่อเข้าใจหลักปฏิบัติจนอุปมาอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน ซึ่งมีพระพุทธพจน์ยืนยันดังนี้

¹ คุในเกสปุตตสูตร อัง กิจ 20/505/217 - 8

คุณภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแลอริยสาวกเห็นควยตี ซึ่งปัจจุสมุปบาท¹ และธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นเหล่านี้ คุยบัญญัติอันชอบตามเป็นจริงแล้ว เมื่อนั้นอริยสาวกนั้น จักแลนเขาถึงที่สุดเบื้องต้นว่า ในอดีตกาลเราใดเป็นหรือหนอ ในอดีตกาลเราใด เป็นอย่างไรหนอ ในอดีตกาลเราใดเป็นอะไรแล้วไฉนเป็นอะไรหนอ หรือว่าจัก แลนเขาถึงที่สุดเบื้องปลายว่า ในอนาคตกาลเราจักเป็นหรือหนอ ในอนาคตกาล เราจักเป็นอะไรแล้วจึงจักเป็นอะไรหนอ หรือว่าจักยังมีความสงสัยในปัจจุบันกาล เป็นภายใน ๓ บัณฑิตว่า เราเป็นอยู่หรือหนอ หรือไม่เป็นอยู่หนอ เราเป็นอะไรอยู่ หนอ เราเป็นอยู่อย่างไรอยู่หนอ สัตว์มาแต่ไหนหนอ เขาจักไปที่ไหนดังนี้ ขอนี้มิใช่ ฐานะที่จะมีได้ เพราะเหตุไร เพราะอริยสาวกเห็นควยตีแล้ว ซึ่งปัจจุสมุปบาท และธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นเหล่านี้คุยบัญญัติอันชอบ ตามเป็นจริง¹

5. ปัจจุสมุปบาท สายดับ (นิโรธวาร)

ที่อภิปรายมาแล้ว ส่วนมากเป็นการแสดงให้เห็นกระบวนการของปัญญา (ทุกข์) และกระบวนการของสิ่งทีก่อให้เกิดปัญญา (สมุทัย) ในชีวิตของมนุษย์ปุถุชน จักเป็น ปัจจุสมุปบาทสายเกิด (สมุทวาร) ทราบใจที่ปัจจุสมุปบาทสายเกิดยังคงดำเนินไปอยู่ ชีวิตของมนุษย์ปุถุชนต้องประสบกับความทุกข์บ้าง ความสุขบ้างคละเคล้ากันไป จริงอยู่ บางครั้งปุถุชนมีความสุข แต่ความสุขที่มีอยู่ในกระแสปัจจุสมุปบาทสายเกิดไม่ว่าจะเป็น ความสุขในภพไหน ๆ ล้วนเป็นความสุขที่ไม่จริงยั่งยืน เป็นความสุขที่มีทุกข์เป็นสภาวะแฝง กล่าวอีกนัยหนึ่งปัจจุสมุปบาทสายเกิดเป็นการอธิบายพฤติกรรมที่เรียกว่า กรรมดีและกรรมชั่ว ของมนุษย์ ปุถุชนทำดีได้ก็ มีความสุข แต่ความสุขชนิดที่เกิดจากกรรมดี (หรือแม้กระทั่งกรรมชั่ว) เป็นเพียงความสุขที่ปุถุชนคิดความมั่นเป็นเท่านั้น เพราะมีรากฐานมาจากอวิชชา

แต่เมื่อใดมนุษย์สามารถทำลายกระแสปัจจุสมุปบาทสายเกิดให้ขาดช่วงลง เมื่อนั้นความสุขสูงสุดตามทวิตนะพุทธธรรมเกิดขึ้น ความสุขดังกล่าวนี้มีได้เกิดจาก

กรรมดีกรรมชั่ว แต่เกิดขึ้นเพราะการทำลายกรรมดี กรรมชั่วให้หมดสิ้นไปตามกระบวนการปฏิบัติจนพบทางสายดับ ปฏิจจนุพบทางสายดับก็คือ กระบวนการที่ว่าด้วยภาวะของการแก้ปัญหา (นิโรธ) และวิธีการแก้ปัญหา (มรรค) ของมนุษย์ เมื่อแก้ได้มนุษย์ก็อยู่เหนือกรรมนิพพานเกิด นิพพาน คือ การทำลายกรรมดีกรรมชั่ว ชนิดที่เป็นไปตามกฎของกรรม ภาวะเช่นนี้ ถือว่าเป็นความสุขสูงสุดตามธรรมชาติของพุทธธรรม ถ้าถามว่า เราจะปฏิบัติตนอย่างไร ปฏิจจนุพบทางสายดับจึงจะเกิดขึ้น ตอบว่า ปฏิบัติตนตามมรรค 8 นิโรธคือ นิพพาน มรรค 8 คือทางดำเนินเพื่อให้ถึงนิพพาน มรรค 8 กล่าวโดยย่อพอให้มองเห็นแนวได้ดังนี้

1. สัมมาทิฏฐิ - เห็นชอบ ขั้นต้นเห็นว่าทำดีได้ชั่วได้ชั่ว ขั้นสูงเห็นอริยสัจ 4 หรือไตรลักษณ์ หรือปฏิจจนุพบทาง
  2. สัมมาสังกัปปะ - คำริชอบ ขั้นต้นคำริในการไม่พยายามทวงเงา คำริในการไม่เบียดเบียนต่างผลาญกันและกัน ขั้นสูงคำริในการที่จะออกจากกาม
  3. สัมมาวาจา - เจรจาชอบ ได้แก่ วีสุงจริต 4 คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล
  4. สัมมากัมมันตะ - ทำชอบ ได้แก่ กายสูจริต 3 คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ผิดประเวณี
  5. สัมมาอาชีวะ - เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นมิจนาศีพ ประกอบสัมมาชีพ
  6. สัมมาวายามะ - พยายามชอบ ได้แก่ พยายามในฐานะ 4 เรียกว่า
- ปธาน 4 คือ¹
1. สังวรปธาน พยายามห้าม ยับยั้ง ป้องกัน มิให้บาปอกุศลเกิด
  2. ปธานเปชาน พยายามละ กำจัด ทำลาย บาปอกุศลที่มีอยู่แล้ว
  3. กวานาปธาน พยายามก่อความดี สร้างความดี ให้เกิดมีขึ้น
  4. ออนุรักษนาปธาน พยายามปกป้อง รักษาความดีที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ตลอดไป

7. สัมปาสติ - ตั้งสติชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 คือ

1. กายานุปัสสนา ตั้งสติกำหนดรูปร่างกายว่า กายนี้เป็นเพียงสิ่งสิ่งหนึ่ง มิใช่สัตว์บุคคล ตัวตน มิใช่เรา มิใช่เขา

2. เวทนานุปัสสนา ตั้งสติพิจารณา เวทนาทั้งสุขและทุกข์ว่าเป็นเพียง เวทนา มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา

3. จิตตานุปัสสนา ตั้งสติกำหนดจิตของตนว่า จิตมีองค์ใสหรือเศร้าหมอง มีราคะ โทสะ หรือไม่มี ในแต่ละขณะ จิตมิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา

4. ธัมมานุปัสสนา ตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรมว่า เป็นสภาวะอย่างหนึ่ง มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา กำหนดคุณธรรมทั้งหลาย คือ นิวรณ์ 5 ขันธ์ 5 อายตนะ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ว่าเกิดขึ้นอย่างไร จะละและจะบำเพ็ญให้สมบูรณ์ได้อย่างไร¹

8. สัมปัสมาธิ - ตั้งใจชอบ ได้แก่จิตในฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตรีตยฌาน จตุตถฌาน²

มรรค 8 เมื่อสงเคราะห์เข้าในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ข้อ 1, 2 เป็นปัญญา ข้อ 3, 4, 5, 6 เป็นศีล ข้อ 7, 8 เป็นสมาธิ เกิดปัญหาแทรกขึ้นว่า ไตรสิกขากับมรรค 8 เป็นทางดำเนินอันเดียวกัน เพื่อจุดหมายอันเดียวกัน แต่แนวของ ไตรสิกขาขึ้นต้นด้วยศีล แนวของมรรค 8 ขึ้นต้นด้วยปัญญา มีขัดกันหรือ คอบว่าไม่ขัดกัน แต่กลับเป็นผลดีแก่กันและกัน ไตรสิกขาเริ่มด้วยศีล สมาธิ แต่ศีลและสมาธินั้นจะต้องมี

นอกจากนี้ยังมีข้อศึกษ่อื่นอีกมาก ผู้ใคร่ศึกษาในแนวสิกขาโปรดดูใน มหาสติ-
ปัฏฐานสูตร พระไตรปิฎกเล่ม 10 ข้อ 273-300 หน้า 257-277.

²ดูรายละเอียดประกอบใน ม.ม. 12/102/60-67

ปัญญากำกับด้วยจึงจะทำให้ถึงจุดหมาย คือ สมาธิที่ปราศจากปัญญา ย่อมทำให้ติดขัดพลาด เป้าหมายได้ ดังนั้น คือตามแนวไตรสิกขา เมื่อลงมือประพฤติปฏิบัติจริง ๆ (การลงมือปฏิบัติ คือ มรรค) จึงต้องมีปัญญานำหน้าให้เกิดความคิดเห็นที่ถูกต้อง เมื่อความคิดเห็นถูกต้องของการปฏิบัติ คือ สมาธิก็มุ่งตรงไปยังเป้าหมาย ไม่มีการคิดขงในศีล ในสมาธิ คือ สมาธิที่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิเป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดปัญญาชั้นสูง คือ ชั้นที่สามารถมองเห็นสภาวะธรรมชาติทะเลาะรูปร่างตามกฎของไตรลักษณ์ หรืออริยสัจ 4 หรือปฏิจจนุปบาทเมื่อปัญญาชั้นนี้เกิดขึ้น อวิชชาที่ดับไป อันจะเป็นเหตุผลต่อเนื่องกันตามกฎปฏิจจนุปบาทสายดับ

ที่นำเอามรรค 8 มากล่าวไว้โดยย่อนี้ มีจุดประสงค์เพียงเพื่อให้มองเห็นเค้าโครงของปฏิจจนุปบาทสายดับเท่านั้น เพราะตามความเป็นจริงแล้ว ปฏิจจนุปบาทสายดับมีความหมายกว้างขวางละเอียดลึกซึ้งมาก มันอาจหมายถึงระบบจริยธรรมของพระพุทธศาสนาทั้งระบบเลยทีเดียว ปัญหาต่อไปก็คือ ที่ว่าดับนั้นอะไรดับ อะไรเหลือ อะไรเกิดขึ้น - สายดับจึงเกี่ยวข้องกับสิ่งสามสิ่งคือ

- ก. ... สิ่งที่ดับไป
- ข. ... สิ่งที่เหลืออยู่
- ค. ... สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถ้าจะอธิบายชีวิตของพระอรหันต์รูปหนึ่ง เราก็อธิบายได้ดังนี้.-

ก. <u>สิ่งที่ดับไป</u>	ข. <u>สิ่งที่เหลืออยู่</u>	ค. <u>สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่</u>
อริชชา	-	วิชชา
สังขาร (กรรม)	-	กิริยา
วิญญาณ (โลกียวิญญาณ)	วิปากวิญญาณ	โลกุตตรจิต
นามรูป (อันเป็นโลกียะ)	-	โลกุตระโสภณ- เจตสิกวิปากรูป
-----	-	สหายนะอันเป็น แดนเกิดของโลกุ- ตรจิต
อริชชาสัมผัส	-----	วิชาสัมผัส
เวทนา	-----	สังขารุ เบกขาญาณ
ตัณหา	-----	-----
อุปาทาน	-----	-----
ภพ	-----	-----
ชาติ	-----	-----
ชรา มรณะ โสกะ	-----	-----
ปริเหวะ ทุกข์ โทมนัส		

คำว่าดับ มิใช่ดับไปหมดทุกสิ่ง บางสิ่งดับไม่มีเหลือ บางสิ่งดับแล้ว สิ่งใหม่
เกิดขึ้นมาแทน บางสิ่งยังคงอยู่ แต่ถูกเปลี่ยนภาวะใหม่ กล่าวคือ

อวิชา ความรู้สรรพสิ่งตามทีความันเป็นหรือต้องการจะให้มันเป็นคัม วิชา ความรู้สรรพสิ่งตามทีมันเป็นเกิด สังขารการกระทำที่มีตัวมันเป็นแกนกลางคัม กิริยาการกระทำตามหน้าที่แท้จริงโดยธรรมชาติเกิด ปฏิสนธิวิญญาณคัม วิญญาณที่เหลืออยู่ถือเป็นเพียงวิปากวิญญาณ และวิญญาณนั้นอยู่ในแดนโลกุตระ นามรูป เจตสิก ฝ่ายโลกียะคัม เหลือฝ่ายโลกุตระ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า นามรูปอนุวัติตตามวิญญาณ กิริยา วิชา สหายขณะคงอยู่แต่เป็นแดนเกิดของโลกุตรจิต เป็นแดนเกิดของวิชาสัมผัส (ถูกเปลี่ยนมีตัวมันเอง) ผัสสะ อวิชาสัมผัสคัม วิชาสัมผัสเกิด เวทนา ความรู้สึกสุข ทุกข์ ชนิดที่จะให้เกิดการปรุงแต่งตามบัญชาของอหังการคัม ความรู้สึกร้อน หนาว เจ็บเนื้อตัว ยังคงมีอยู่แก่พระอรหันต์ แต่ความรู้สึกนั้นจะไม่ก่อให้เกิดกรรม เพราะรู้เท่าทัน (สังขารเบกษายูณ) คัมหาอุปาทาน ภพ ชาติ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส คัมไม่เหลือชรา มรณะ ยังมีอยู่เฉพาะร่างกายส่วนที่เป็นรูป ส่วนจิตของพระอรหันต์ไม่ชรา มรณะ เพราะถึงภาวะนิพพาน

พระอรหันต์ที่มีชีวิตอยู่เป็นสุอุปาทิสเสนินิพพาน พระอรหันต์ที่ตายแล้วเรียกว่าเป็นอนุอุปาทิสเสนินิพพาน อันที่จริงชื่อ นิพพานทั้งสองเป็นบัญญัติให้หมายรู้กันในสายตาของบุคคลเท่านั้น ในสายตาของพระอรหันต์ นิพพานก็คือนิพพาน ไม่มีหนึ่งหรือสอง

จากการอภิปรายตลอดบทที่ 4 ที่ 5 แสดงให้เห็นความเป็นเหตุผลต่อเนื่องตามกฎเฉพาะของปฏิจจสมุปบาท ส่วนในบทต่อไป (บทที่ 6) จะเป็นการอภิปรายความเป็นสากลของ กฎปฏิจจสมุปบาท โดยแยกเป็นประเด็นสำคัญดังนี้ คือ กฎเฉพาะของปฏิจจสมุปบาท เป็นกฎธรรมชาติใดหรือไม่ กฎทั่วไปของปฏิจจสมุปบาทเป็นกฎแห่งจักรวาลได้จริงหรือไม่ และจะใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างไร